

Presentació

De relatione

Maria Cabré Duran

Alexander Fidora

ICREA – Universitat Autònoma de Barcelona

mariacabre1706@gmail.com

alexander.fidora@icrea.cat

La història de la filosofia ha tingut, en general, poc en compte el concepte de relació, que molts filòsofs han considerat com una «categoria secundària». En l'explicació tradicional, que es remunta a Aristòtil, la categoria de relació (*propter*) no és constitutiva de realitat, ans més aviat la pressuposa. A causa d'això, les relacions es descriuen com a accidents que hi afegeixen molt poc, gairebé res, a la realitat. No ens hauria de sorprendre, doncs, que Tomàs d'Aquino es refereixi a la categoria de relació com a «ens minimum», és a dir, com «la més elemental forma de l'ésser» (*Super Sent.* I, d. 26, q. 2, a. 2, ad 2).

Una de les fites indiscutibles del discurs filosòfic i teològic de l'edat mitjana és haver salvat de l'oblit la categoria de relació. Reconsiderant aquesta noció, els filòsofs i els teòlegs medievals desenvoluparen una teoria de la relació considerablement més rica que la dels seus predecessors. Tot i que els impulsos fonamentals d'aquest replantejament provenien de l'especulació trinitària, que postulava relacions substancials entre les tres persones divines, aquests esforços conduïren a una reconsideració totalment nova del concepte de relació que va desafiar l'estatus lògic i ontològic d'aquesta categoria en particular i de les deu categories en general. En aquest sentit, es poden trobar perspicaces discussions *de relatione* no només en els comentaris sobre les *Sentències*, sinó també en els comentaris medievals a les *Categorías* (c. 7), la *Física* (V, 2), la *Metafísica* (V, 15), en les *Quaestiones disputatae* i en les *Quaestiones quodlibetales*, així com en tractats específics com el *De natura relationis*, de Robert Kilwardby. Tanta era la rellevància de la *relació* a finals del segle XIII que Albert Magne va afirmar, en la seva *Summa theologiae*, que els filòsofs sempre havien discutit sobre la qüestió: «inter philosophos semper fuit disputatio de relativis» (I, p. 13, q. 12).

Aquest número d'ENRAHONAR reuneix sis contribucions que aporten una nova llum sobre el desenvolupament de la teoria de la relació des dels inicis de l'edat mitjana fins als temps de l'alta escolàstica. En conjunt, aquests articles tracten sobre el plantejament lògic i ontològic de la qüestió, així com sobre l'extensió del concepte de relació cap a uns altres àmbits, com ara la filosofia

pràctica. Especialment en teoria política, les relacions de poder estaven al centre d'alguns dels debats més candents dels segles XIII i XIV.

El primer article, de María Jesús Soto-Bruna (Universitat de Navarra) se centra en Joan Escot Eriúgena i el seu tractat *De relatione*, integrat al *Periphyseon*. Tal com mostra l'autora, Eriúgena va tenir un paper fonamental en el procés de repensar la categoria de relació, categoria que ell considerava la condició principal de la multiplicitat que constitueix la realitat. Vinculant estretament la relació amb el Primer Principi —que és l'origen de l'ordre jeràrquic de la cadena de l'ésser—, com proposa Eriúgena, la relació esdevé una part fonamental de la interpretació de la realitat en la seva totalitat. El seu enfocament va ser molt influent durant l'edat mitjana. Així ho mostra Soto-Bruna amb l'exemple del filòsof toledà del segle XII Dominicus Gundisalinus i els seus tractats cosmològics *De unitate et uno* i *De processione mundi*.

John Marenbon (Universitat de Cambridge) tracta sobre dues tesis centrals de la interpretació generalment acceptada sobre com els medievals entenien la categoria de relació i mostra que les discussions sobre aquesta matèria durant l'edat mitjana van ser molt més subtils del que l'enfocament historiogràfic tradicional pretén. La primera tesi que reconsidera afirma que les relacions s'entenen com a accidents monàdics. Marenbon mostra que almenys alguns autors medievals, com ara Joan Escot Eriúgena, eren molt conscients de la natura poliàdica de les relacions, és a dir, comprenien que les relacions són una característica no només d'un simple element, sinó que impliquen, com a mínim, dos *relata*. La segona qüestió que Marenbon aborda concerneix l'estatus ontològic de les relacions: tot i que és cert que per a molts autors medievals eren quelcom real, hi podem trobar excepcions notables. En les glosses sobre Boeci i Marcià Capella, per exemple, però també en les obres d'autors com ara Pere Abelard, Marenbon observa la tendència a interpretar relacions preferiblement des d'un punt de vista lingüístic i no tant ontològic.

Aquestes dues vessants dels aspectes lògic i ontològic de les teories medievals de la relació es complementen amb l'article de José Antônio de C.R. de Souza (Universitat Federal de Goiás). De Souza posa l'èmfasi en un diàleg polític de finals del segle XIII, la *Disputatio inter clericum et militem*. Escrita com a resposta al *Clericis laicos* de Bonifaci VIII publicat el 1296, aquesta obra anònima argumenta a favor d'una clara separació entre les competències de l'imperi i les del poder eclesiàstic, separació que, en assegurar la seva autonomia, reforça l'àmbit secular. Tot i que el text emprava fonts comunes del discurs polític del seu temps, com ara la *Política* d'Aristòtil o el Dret Romà, la forma dialogada li confereix un toc distintiu que el singularitza dins de la rica tradició literària coetània sobre filosofia política.

Hans Daiber (Universitat de Frankfurt) amplia els horitzons dels articles d'aquest número i centra el seu estudi en una altra tradició: la filosofia àrab. En la seva succinta història de la categoria de relació des d'al-Kindī i el seu estudiant Aḥmad Ibn aṭ-Ṭayyib as-Saraḥsī fins a al-Fārābī, Ibn Sīnā, al-Ghazālī, Ibn Rušd, Ibn 'Arabī i Ibn Sab'īn, l'autor dibuixa les línies generals que van guiar l'evolució de la teoria de les relacions en la tradició àrab. Procedint

d'aquesta manera, Daiber identifica sorprenents paral·lelismes en els desenvolupaments de l'edat mitjana llatina i de l'àrab, com ara la connexió entre la teoria de la relació i una ontologia dinàmica.

Aquesta connexió, precisament, ocupa el centre del projecte filosòfic i teològic de Ramon Llull. En commemoració del seu setè centenari, aquest número d'ENRAHONAR es tanca amb dos articles sobre el Doctor Il·luminat. Ruedi Imbach (Universitat de la Sorbona) planteja la qüestió historiogràfica sobre la manera com la relació d'un filòsof, en aquest cas Llull, amb un espai i un temps concrets pot ser considerada rellevant per la seva filosofia, quan aquesta, per definició, ha de transcendir espai i temps. Imbach ho fa comparant les doctrines de tres filòsofs, Llull, Meister Eckhart i Dant, que van coincidir a París durant els anys 1310 a 1311. Tot i que aquests autors no es mencionen a les seves obres respectives, Imbach revela similituds importants en la seva aproximació a la filosofia, que van des de l'ús de la llengua vernacle fins a les solucions a la controvèrsia entre la fe i la raó.

Alexander Fidora (ICREA – Universitat Autònoma de Barcelona) prossegueix amb un tema àmpliament debatut en la història del lul·lisme: la relació específica que el Doctor Il·luminat estableix entre la fe i la raó. Tal com Fidora mostra analitzant l'analogia entre l'oli i l'aigua que Llull utilitza per il·lustrar la relació entre fe i raó, es pot argumentar que per a Llull aquesta relació no era simplement accidental. En la història concreta de la humanitat, *sub statu gratiae*, totes dues, la fe i la raó, estan intrínsecament vinculades entre elles fins al punt que la seva relació hauria de ser descrita com a essencial.

Les versions preliminars d'aquests articles van ser llegides en el VII Congrés Internacional Iberoamericà de la Societat de Filosofia Medieval, en el Setè Centenari de Ramon Llull (1315/1316), que va tenir lloc del 14 al 16 de novembre de 2016 a la Universitat Autònoma de Barcelona i a la Facultat de Teologia de Catalunya. Els organitzadors del congrés, Maria Cabré Duran, Alexander Fidora i Jaume Mensa i Valls, expressen la seva gratitud a la Societat de Filosofia Medieval (SOFIME) i als seus membres, així com també als autors d'aquest volum, que van revisar les seves conferències fil per randa perquè poguessin ser publicades més endavant. En un volum addicional, apareixeran pròximament uns altres articles sobre aquesta mateixa qüestió, que amplien uns aspectes diferents de la teoria medieval de la relació.

Un col·laborador nostre, l'estimat amic i col·lega José Antônio de C.R. de Souza, ja no està entre nosaltres. Dediquem aquest número d'ENRAHONAR a la seva memòria.